

Egil Ulateig sitter med en rekke sterke kort i sin siste bok. Men dessverre overspiller han hånden.

Krigsbladet 24/11-96.

Sterk bok med svakheter

Motstandskampen under krigen er for lengst gått over i historien. Men kampen om historien vedvarer: Om retten til å forstå den, tolke den, vurdere den.

Krigens seierherre har stort sett vunnet også ettertidens strid: de har satt sitt stempel på

BOK

Egil Ulateig: «Med rett til å drepe?» Tiden 353 s. Kr 288

sitt syn. Snart er det gått i graven med dem.

Men for lengst er revisjonistene marsjert opp: først og fremst historikere med tilskuerens avstandssyn, objektivistene som nøytralt analyserer deltakerens handlinger og holdninger. De behandler 1940-45 like avbalansert som gjaldt det vikingetiden og svar-tedauden. Det må så være; men det er ikke alltid like lett å akseptere for den som var med dengang. For ham er fortid ikke bare fortid.

Til bunns

Egil Ulateig er revisjonist. Han vil til bunns: Grave frem det forentrengte, snakke om det fortidde. Hans tema er motstandsbevegelsens likvidasjoner. Hvor mange nordmenn ble tatt av dage av hjemmestyrkene, hvorfor, under hvilke omstendigheter? Var det nødvendige – for hvilket formål? Fremfor alt: Var de krigshandler eller rene drap? Og hvem var i siste instans ansvarlig? Om noen?

Fra mange kilder mener Ulateig å kunne dokumentere 137 slike «drap». Offisielt har man hittil operert med 55, selv mener han det riktige tall kanskje ligger nærmere 200. Han gir hvert enkelt tilfelle, med navn og en rekke detaljer. Han gir og antyder fakta: Noen ble likvidert som angivere, andre på basis av rykter, det forekom rene feiltakelser, bruk av bestialske metoder, privat initiativ med personlig hevnmotiv.

Listen er lang og uhyggelig, mørketall og hvite flekker florerer. Hvorfor har vi aldri fått en historisk og rettslig gransking av dem? Fordi – sier Ulateig – det offisielle Norge kontant har lagt lokket på kassen. Det dreidde seg jo om så handlinger. Alle hensyn nær for fortsatt taushet. Derfor net

vi i dag så lite, derfor spriker tallene så sterkt.

Skjebner

Det er denne situasjon Ulateig ikke godtar. Det dreier seg om menneskeskjebner, med pårørendes krav på full informasjon. Det dreier seg om hvorvidt vi odela deler av rettsstaten under vår kamp for den. Voldsomt angriper han alle dem som har latt være å skrive historien: historikere og motstandsmenn, jurister og politikere med det autoriserte standpunkt. De har begravd, ikke gravd opp. Hardest er han mot dem som fortsatt ret, men som intet sier.

Jeg tar – i all beskjedenhet – selvkritikk: som borger og tidligere okkupasjonshistoriker. Men der stopper også min tilslutning til Ulateig. For han jager større vilt. Han vil revidere hele synet på den militære motstandsbevegelsen. Norge var nemlig – sier han – ikke folkerettslig i krig med Tyskland etter kapitulasjonen i juni 1940. Og selv om vi var i krig, opptrådte milorggruppene i strid med krigens lover, nærmest som rene «bänder» (s. 89). Ikke hadde de krav på noen beskyttelse, slett ikke hadde de rett til å ta livet av noen. Heller ikke hadde de – om jeg tolker ham riktig – noe politisk eller moralsk grunnlag, og militært var deres operasjoner – særlig da likvidasjonene – ytterst svakt begrunnet. Var de verd de tyske represalier – som var folkerettslig helt i orden?

Drøvtygget

Den revisjonisme kan jeg ikke kontrasiognere. Hverken subjektivt følelsesmessig eller objektivt faglig. At delte meninger kan herske om rettsstaten etter den 10. juni 1940, innsjer jeg, at det under krigen kunne fortøneseg for enkelte som at krig ikke hersket, aksepterer jeg – til nød – også. Men både jus og historie har til de grader vært endevendt i et halvt hundre år at facit bare kan endres via helt nye informasjon og tolkninger. Ulateig bringer her intet som ikke for lengst er kjent, tygget og drøvtygget. Jeg kunne ha fulgt ham inn i «soppgjørets» irranger, med spørsmål knyttet både til biskop Berggrav og Administrasjonsrådet, riksråds-

forhandlerne og tyskerarbeiderne. Var det ikke krig også for dem, og ikke bare for NS? Men det spørsmål tar Ulateig ikke inn over seg. Han har for så vidt nok med det han har valgt.

Rettsstilstanden er for Ulateig uproblematisk. Han spør ikke, han fastslår: Krig forelå folkerettslig ikke. Her er ingen pro-og-contra-droftelse, bare agitasjon for et standpunkt. Det er legitimt. Men det svekker hans troverdighet hvis formålet primært er å granske. Det samme gjelder hans holdning til likvidasjonene. De var jevnt over urettmessige, ikke bare ulovlige. Han ber om en gransking, men har på forskudd innkassert utfallet av den. Han fordømmer både handlingene og vår uvitenhet om dem. Men her må han velge: pose eller sekk?

Ulateig har samlet et veldig stoff, i åpenbar kildemessig motbakke. Mange har øyensynlig ønsket å holde ham utenfor. Slik sett er hans innsats imponerende. Han skriver fast, klart, med sans for stoffets egen tyngde; han skyter skarpt, men ikke skarper enn hans premisser tillater. Det historiske håndverket holder imidlertid ikke mål. At kildehenvisninger mangler og hindrer andres kontroll, er bare til dels tilgivelig. Der hvor han har lovt sine informanter anonymitet. At han selv har innrommet i hvert fall ett bombeskudd, legger jeg liten vekt på. Verre er en total mangel på kildekritisk analyse. Presentasjonen av stoffet vitner om sviktende grep på okkupasjonsårenes fulle dramatik.

Han blander ulike typer likvidasjoner, river dem løs fra samtidig kontekst, spør i ettertid om en handling var påkrevd som bare kan vurderes i et samtidsperspektiv. Han har ingen sans for det smertefulle valg milorgfolkene ofte møtte: likvidasjon – eller risiko for organisasjonen? Han sidestiller Feldmann-saken – fortsatt grotesk i et rettsstatlig perspektiv! – med «Gulosten»s kriminalitet og Asbjørn Sundes iskalde brutalitet, antyder at aksjonen mot Stapo i 1942 nærmest var utløst av personlig hevntørst, fordømmer kommunistenes aktivisme i lys av ettertidssinnsløst: den illegale presse var datidens «gappestokk» mens Vemork-sabotasjen mot «spann med ubrukbart tungtvann» (s. 321) veies mot 14 uskyldige menneskeliv på Tinnsjøen.

At Quisling og NS eksisterte

OVERSPILLER: Forfatteren Egil Ulateig, til høyre, sammen med historikeren Tore Pryser.

Foto: OLE C.H. THOMASSEN

under krigen og foretok seg retning går ens moralske for- ting som provoserte motstand- folkerettsstrid? – nevnes i to bisetninger.

Moralsk

Slik svekker bokens hele tone forfatterens sak. Det er beklagelig. For problemet ligger jo der. Det har vekt uansett rettsstilstanden: Hva skjedde faktisk, hvem ble tatt av dage, hvorfor og med hvilken rett? Hendingene har en historisk dimensjon i seg selv, krigshandlinger eller ikke. Og selv-sagt aktiveres en moralsk problematik: Var drapene berettiget? For å beskytte en «illegal» organisasjon fra opprulling? Dens medlemmer fra tortur og kanskje henrettelse? I hvilken

retning går ens moralske for- tingskulten under en krig, om den nå bare var faktisk, ikke rettslig? Selv var jeg dengang et lite ledd i det nettverk som førte til en angivers død. Jeg hadde ingen anfektelser da – og har ikke hatt det siden. Kanskje jeg ble forratt. Men hva var mitt alternativ?

Gjennom sin rettslige enyethet mister Ulateig av syne forskjellen mellom *legalitet* og *legitimitet*. En lovstridig handling kan være legitim under en høyere himmel enn lovens. Og en lovlig handling kan bli illegitim hvis sansen for høyere verdier mangler. Var det perspektiv blitt lagt til grunn, ville han ha beriket vår historiske forståelse, ja, vår innsikt i ver-

divalget eksistensielle ubønnhørighet.

Overspiller

Ulateig sitter med endel kort. Med kraft heiser han rettsstatens fane, med avsky viser han at dens forsvarer ble smittet av det barbare de bekjemper. Men han overspiller sin hånd. Det er synd. For saken er verd både gransking og refleksjon, historisk og rettslig, politisk og moralsk.

Ikke bare av revisjonister. I den ånd kan jeg slutte meg til hans krav om: å få på bordet de kort vi alle mangler. Vi vet hvem som sitter på dem. «Quo usque tandem abutere, Jens Chr. Hauge, patientia nostra?» Thomas Chr. Wyller

110536